

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayıncılığı

**TARİH İNCELEMELERİ
DERGİSİ
XV**

Ege Üniversitesi Basımevi
Bornova-İZMİR
2000

XVII. YÜZYIL OSMANLI BÜROKRASİSİNDE İKİ YENİ DEFTER: CEBE VE DERDEST DEFTERLERİ

Erhan AFYONCU

Osmalı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyıl sonlarından itibaren girdiği değişim sonucunda, XVII. yüzyılda devlet teşkilatı farklı bir yapıya döndü. Osmanlı bürokrasisi bu değişim sürecindeki aksaklıklar karşısında çözüm çareleri aradı ve yeni bürokratik usuller geliştirdi¹. Defterhâne-i Âmire de bu dönemde eskiyen ve kullanılması pratik olmayan kayıtlarını güncelledi ve bunun sonucunda cebe ve derdest adı verilen iki yeni defter türü ihdas edildi. Bu makalede, hakkında pek fazla bilgi sahibi olunmayan bu defterler diplomatik açıdan tanıtılmaya çalışılacaktır.

1- Cebe Defterleri².

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yeni tahrirlerin istisnaî durumlar dışında yapılmaması sebebiyle seferlerde yoklamalarda kullanılan timar icmal defterlerinin kayıtları eskiyerek, kullanılamaz hale gelmişti. Yeni kayıtları muhtevî timar ruznâmce defterlerinin de yoklamalarda kullanılması pratik değildi. Seferlerde bulunacak timarlı sipahının tesbiti ve sefer esnasında yoklanabilmesi³ için defterhâne tarafından yeni bir defter çeşidi ihdas edildi. Bunlara *cebe defteri* adı veriliyordu⁴. Bu defterler, seferlerde

¹Maliye teşkilatının bu husustaki çabaları için bk. Linda Darling, "The Finance Scribes and Ottoman Politics", *Decission Making and Change in the Ottoman Empire*, ed. Caesar E. Farah (Missouri 1993), s.89-100; Aynı yazar, *Revenue-Raising and Legitimacy, The Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1550-1650*, Leiden 1996.

²Cebe defterleri hakkında yapılmış ve yayılmış bir çalışma tesbit edebildik. Bu çalışma ise cebe defterleri hakkında son derece yanlış bilgileri muhtevidir. Yeri geldikçe bu hatalara işaret edilecektir (Bu araştırma için bk. Tsisana Abuladze-Miheyil Svanidze, "Defter-i Caba-i Eyalet-i Çıldır'a Dair ilk Bilgiler", VII. Türk Tarih Kongresi, II.(Ankara 1981), s. 1033-1036. Ayrıca M. H. Svanidze, "Ahisha (Çıldır) Eyaleti'nde Defter-i Caba-i (1694-1732) Verilerine Göre Timarların Yıllık Gelirleri" adlı bir tebliğ sunmuştur. Bk. XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994), Genel Program, Ankara 1994, s. 26).

³Bk. BOA, *Timar Ruznâmce Defterleri* (=TRD), nr. 1124, s. 2; TKA, *Cebé Defterleri* (=CD), nr. 2084, vr. 1b.

⁴BOA, TRD, nr. 1122, s. 2; nr. 1124, s. 2; nr. 1447, Kapak etiketi; nr. 1458, s. 2; nr. 1775, s. 4. T. Abuladze ve M. Svanidze'nin bu defterleri caba defteri diye tesmiye etmeleri yanlıştır. Cebe kelimesini vergi manâsına gelen Caba kelimesi ile karıştırılmışlardır (Bk. s. 1034-1035).

kullanılmak için defterhâne tarafından timar ruznâmçe defterlerindeki kayıtlara göre hazırlanmıştır⁵.

Cebe defterleri ihtiya ettiği bölgedeki timarlı yoğunluğuna göre eyaletlere⁶ veya sancağa⁷ göre düzenlenmiştir. Bazı defterler ise birkaç sancağı⁸ veya iki eyaletin⁹ timar kayıtlarını muhtevidir. Defterler hazırlanırken genellikle 40-70 yıllık¹⁰ timar ruznâmçe defterleri taranırdı. Bazen ise 90-110 yıllık¹¹ bir zaman dilimine ait timar ruznâmçe defterlerinin tarandığı görülmektedir. Taramanın başladığı yıldan cebe defterinin hazırlandığı tarihe kadar olan zaman dilimindeki timar tezkire kayıtlarında, kaydı açık olanlar yani timar ruznâmçe defterine tezkiresi kaydolunduktan sonra herhangi bir şekilde yeniden berat edilmeyip, o tarihte tasarruf olunan timarların sahiplerinin kayıtları timar icmal defterlerine benzer bir şekilde berat tarihi sırasına göre cebe defterlerine kaydedilirdi. Timarlı sipahilerin beratlarının ait oldukları yılın altına kaydedilirken, berat kaydı olmayan yılların altına *beyaz*¹² veya *hâlî*¹³ yazılırdı. Eğer o yıla ait defter kaybolmuşsa *defteri zâyi'*¹⁴ diye kaydedilirdi. Timarın bulunduğu nahiye ve sancak başlığı altında timar sahibi ile timarın kılıç kısmını oluşturan köy veya gelir türünün isimleri ve timarın toplam geliri yer alırı. Ayrıca

Cebe kelimesi "zirh" manâsına gelmektedir (Bk. Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara 1983, s. 45). Osmanlı Devleti'nde timar sahiplerinin seferlere götürmekle mükellef oldukları askere *cebelî* adı verildi. Bu defterlerde ise timarlı sipahileri ifade etmek için kullanılmıştır.

⁵Bazı cebe defterlerinin sonunda *süret-i defter-i cedid-i rûznâmçe-i hîtnâyûn budur ki nakl olundu ... ibâresi yer almaktadır (Bk. BOA, TRD, nr. 1220, s. 152). Ayrıca aynı bölgelere ait timar ruznâmçe defterleri ile cebe defterleri arasında yaptığımız karşılaştırma da bu neticeyi vermiştir (Karşılaştır. BOA, TRD, nr. 701, s. 13-15 ile BOA, TRD, nr. 1140, s. 70-71; BOA, TRD, nr. 713, s. 3-5, 18 ile BOA, TRD, nr. 1141, s. 2, 86-87; BOA, TRD, nr. 627, s. 55 ile BOA, TRD, nr. 1135, s. 7).*

⁶Bk. BOA, TRD, nr. 1136; nr. 1142; nr. 1447; nr. 1463; BOA, *Maliyeden Mûdevver Defterler* (=MAD), nr. 28; TKA, CD, nr. 2084.

⁷ BOA, TRD, nr. 1135; TKA, CD, nr. 2085.

⁸ Bk. BOA, TRD, nr. 1126.

⁹ Bk. BOA, TRD, nr. 1138, s. 1, 143.

¹⁰Bk. BOA, TRD, nr. 1126; nr. 1135; nr. 1137; nr. 1220; nr. 1447. Bazı defterlerde ise birkaç yıllık döneme ait defterlerin tarandığı görülmektedir. Bu kadar kısa bir zaman dilimine ait defterlerden bir bölgenin görevde olan bütün timarlı sipahilerini tesbit etmek mümkün değildir. Bu durum tam anlaşlamamakla beraber, umumî berat tecidi gibi bir hadiseden sonraki döneme ait defterler olabilir (Bu tip defterler için bk. BOA, TRD, nr. 1136; nr. 1139-1142).

¹¹Bk. BOA, TRD, nr. 1121; nr. 1124; TKA, CD, , nr. 1082; nr. 1083, nr. 1086.

¹²BOA, MAD, nr. 128, vr. 1b, 39b; BOA, TRD, nr. 1126, s. 4; nr. 1135, s. 22; nr. 1447, s. 2-4; nr. 1463, s. 4, 144-145.

¹³BOA, TRD, nr. 1138, s. 9.

¹⁴BOA, TRD, nr. 1135, s. 26, 28.

berat tarihi çoğunlukla yıl olarak yazılırdı¹⁵. Eksik veya yanlış kayıt çıkarılıp çıkarılmadığının kontrolü için hazırlanan defterle, timar ruznâmçe defterleri bir kaşka kâtip tarafından karşılaştırıldı. Bu muamelenin yapıldığı cebe defterlerindeki cüzlerin başına veya sonuna *mukabele olmuştur* ibaresi konularak belirtildi. Bunun yanında mukabeleyi yapan kâtibin rumuzu da yer alındı¹⁶. Bazı defterlerin sonunda hazırlanmış tarihi ile o zamanki defter emininin mührü bulunmaktadır¹⁷. Tezkiresini berat etmeyip tahvil hükmü ile timar tasarruf edenlerin kayıtlarının, bölgenin beratlı timar sahiplerinden ayrı olarak *tezkiresini berât etmeyenlerin kaydları* başlığı altında kaydedildiği görülmektedir¹⁸.

Defterlerde timarlı sipahiler berat yıllarına göre sancak ayrimı yapılmadan sıralandığı gibi¹⁹, her yıl için sancakların ayrı ayrı yazıldığı²⁰ da olmuştur. Bazen de her yıl değil, defterin başlangıç ve bitiş tarihlerine göre sancaklar ayrı ayrı kaydedilmiştir²¹. Timarların beratları, zayı, terakki veya başka bir sebeple yenilenirse durum timar kaydının üzerine şerh düşülverek belirtildi²². Timar sahibi hastalık gibi bir sebeple sefere bizzat gidemeyip cebelü gönderecekse kaydının yanına şerh düşüldü²³. Timar, ölüm²⁴, kasr-i yed²⁵, sefere gelmeme (*terk-i hidmet*)²⁶ veya mübâdele²⁷ gibi sebeplerle el değiştirdiğinde timarın üzerine yeni durum kaydedilirdi. Timar sahibi sefere memur değilse²⁸ veya başka bir yerde görevli²⁹ ise yoklamada timarının mahlul duruma düşmemesi için kaydına şerh verilirdi. Eğer timar münazaahî bir durumdaysa mürafaa olunmadan kaydm bozulmaması için durum belirtildi³⁰.

¹⁵BOA, *TRD*, nr. 1118, s. 2-10; nr. 1220, s. 22-35; nr. 1419, s. 122-157; nr. 1447, s. 2-17; nr. 1463, s. 2-10; TKA, *CD*, nr. 2084, vr. 1b vd.

¹⁶BOA, *TRD*, nr. 1126, s. 1, 22; nr. 1139, s. 1; nr. 1141, s. 1; nr. 1142, s. 65.

¹⁷BOA, *TRD*, nr. 1220, s. 152; nr. 1447, s. 211; TKA, *CD*, nr. 2084.

¹⁸BOA, *TRD*, nr. 1138, s. 139, 263.

¹⁹Bk. BOA, *TRD*, nr. 1118; nr 1447.

²⁰Bk. BOA, *TRD*, nr. 1138; nr. 1463.

²¹Bk. BOA, *TRD*, nr. 1419.

²²BOA, *TRD*, nr. 1121, s. 10; nr. 1141, s. 1 vd.

²³BOA, *TRD*, nr. 1124, s. 61-62.

²⁴BOA, *TRD*, nr. 1121, s. 2-3; nr. 1142, s. 8; nr. 1220, s. 30; nr. 1419, s. 193; BOA, *MAD*, 128, vr. 9b.

²⁵BOA, *TRD*, nr. 1419, s. 197.

²⁶BOA, *TRD*, nr. 1419, s. 194-196, 201, 210.

²⁷BOA, *TRD*, nr. 1220, s. 22, 33.

²⁸BOA, *TRD*, nr. 1419, s. 52-58.

²⁹BOA, *TRD*, nr. 1126, s. 53,64; nr. 1220, s. 27, 31; nr. 1119, s. 60, 62.

³⁰BOA, *TRD*, nr. 1220, s. 34.

Cebe defterleri sefer esnasında yoklama için kullanıldığından, timar sahibinin mevcut ise kaydının üzerine veya altına *mim* harfi veya (//) resid işaretini konulurdu³¹. Defterler yoklamaların haricinde, seferlerdeki timar muamelatında da kullanılırdı. Cebe defterlerine merkezdeki defterhâne tarafından da timar tevcih işlemlerinde müracaat edildiği olurdu³². Gerekli görülsünse sefere gönderilen cebe defterinin bir sureti çıkarılarak Asitane'de bırakılırdu³³. Timar tasarruf edenlerden defterhâne ve divân-ı hümâyûn kâtîp ve şâkirdeler ile dergâh-ı âlî çavuş ve müteferrikalar gibi görevliler ise çoğunlukla cebe defterlerine kaydedilmemişlerdir. Bu görevlilerin ayrı yoklama defterleri³⁴ olduğu için buna gerek görülmemiştir.

Bu bahsettiğimiz cebe defterlerinden değişik amaç için hazırlanmış bir başka çeşit cebe defteri de vardır. Bu defterler yoklamalarda mevcut olmayan ve sahipsiz kalan düşük gelirli timarların, son sahiplerinin berat tarihleri sırasına göre hazırlanmış listesidir³⁵. Belirli bir sancakta sahipsiz kalmış timarlar, 90-100 yıllık bir döneme ait kayıtlar taranarak ortaya çıkarılmıştır. Bu tür timarlar gelirinin az olması sebebiyle bir sipahiye yetmeyeceği için ikisi-üçü bir yere biriktirilerek talip olan mülâzimlara verilmek için hazırlanmışlardır³⁶. Bu timarlardan tevcih edilenlerin üzerine ne şekilde verildiklerini belirten bir şerh düşülmüştür³⁷. Bu defterlerin başında hazırlanmış sebeplerini izah eden bir giriş ile sonunda hazırlandığı tarih yer almaktadır³⁸.

Cebe defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Timar Ruznamçe Defterleri ve Maliyeden Müdevver Defterler tasnifleri ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunmaktadır.

2- Derdest Defterleri³⁹

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren istisnaî durumlar dışında yeni tahrirlerin yapılmaması timar sisteminin kontrolünü güçleştirmiştir. Kayıtların eski kalması sebebiyle timar gelirlerini oluşturan yerlerin, birisi tarafından tasarruf edilip edilmediği, ediliyorsa kimin elinde olduğu bilinemez olmuştu. Bu mahzurların ortadan

³¹BOA, TRD, nr. 1121, s. 34-5; nr. 1126, s. 1 vd. ; nr. 1135, s. 1-16. T. Abuladze ve M. Svanidze "mim" harfinin manâsını, defterin hangi maksatla kullanıldığını anlamayamadıkları için çıkaramamışlar ve gulam, mûcerred veya mahlûl manâlarına gelebileceğine işaret etmişlerdir (Bk. "Defter-i Caba-i ..." s. 1032).

³²BOA, TRD, nr. 1137, s. 1; BOA, A. NŞT, ORD., Dos. nr. 15/94, 95; BOA, A. DFE, Dos. nr. 223/24.

³³BOA, TRD, nr. 1126, s. 1.

³⁴Bk. BOA, A. DFE, nr. 68; nr. 100; nr. 274; nr. 315; BOA, TD, nr. 761; nr. 821; nr. 985.

³⁵Bk. BOA, TRD, nr. 1122; nr. 1123; nr. 1458; nr. 1775.

³⁶Bk. BOA, TRD, nr. 1122, s. 2; nr. 1123, s. 4; nr. 1458, s. 2; nr. 1775, s. 4.

³⁷Bk. BOA; TRD, nr. 1458, s. 26-27; nr. 1458, s. 21, 38.

³⁸BOA, TRD, nr. 1122, s. 2-3; nr. 1123, s. 4-5; nr. 1458, s. 2, 27; nr. 1775, s. 4, 45.

³⁹Derdest defterleri hakkında şimdîye kadar yapılmış bir çalışmaya rastlayamadık.

kaldırılması için eski kayıtların güncelleştirilerek kullanıldığını görüyoruz. Bu daha önce defterhânde mevcut olmayan yukarıda bahsedilen şartlar gereği ortaya çıkan, derdest adı verilen yeni bir defter türüdür. Derdest kelime olarak "tutma, elde etme, elde olan" mânâsına gelmektedir⁴⁰. Timar gelirini elinde tutan, sahip olan kişiyi nitelemek için kullanılmıştır.

Derdest defterleri, timar icmal defterlerinden hareketle hazırlanmış⁴¹, timar gelir defterlerinin kimlerin tasarrufunda olduğunu gösterir defterlerdir. Vergi gelirlerine esas teşkil eden ve timar olarak tasarruf edilen yerler, genellikle bütün hâlde bir kişiye verilmeyerek bir kaç parça halinde birden fazla kişiye tevcih edilmiştir. Bu sebeple bir timarın geliri genellikle birden fazla yerin gelirinin hisselerinden oluşmaktadır. Derdest defterlerinde, icmal defterlerindeki birden fazla yerin gelir hisselerinden oluşan timar birimleri esas alınmıştır⁴². İcmal defterlerindeki bölümlenmeye göre bir kişi tarafından tasarruf edilen timarlar zamanla hisse şeklinde birkaç kişinin eline geçmiştir. Derdest defterleri bu timar birimlerinin tasarruf edilip edilmediği, kaç kişi tarafından paylaşıldığı gibi hususların takip edilebilmesi için hazırlanmıştır. Bu defterler icmal defterlerinin güncelleştirilmiş şekli idi. Bir icmal defterinde yer alan bütün timar ve zeâmetler derdest defterlerine aktarılmıştır. Fakat icmal defterlerinde yer alan padişah, veziriazam, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi kişilerin tasarruflarında bulunan haslar derdest defterlerine nakledilmemiştir.

Bir bölgenin en son tahririne göre hazırlanmış icmal defterindeki zeâmet ve timarlar, sahiplerinin ismi olmadan gelir miktarları ve baş gelir kalemlerinin isimleriyle birlikte icmal defterlerindeki şekli ile derdest defterlerine kaydedilmiştir. Fakat icmal defterlerinde bir timarı meydana getiren çeşitli hisseler gelir miktarları ve isimleriyle tek tek yazılmışken, derdest defterlerinde sadece o timarın kılıç kısmını oluşturan yerin ismi ile genel gelir toplamı yer almıştır. Timar başlığı altında gelir miktarı ve kılıç olan yerin ismi yer alırken, üzerine timarın gelirini tasarruf eden kişilerin isimleri *der-dest-i ...* şeklinde yazılmıştır⁴³. XVII. yüzyıl sonlarına ait

⁴⁰Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993¹¹, s. 175.

⁴¹1069 tarihinde hazırlanmış Alaiye derdest defterinin sonunda *sûret-i defter-i icmâl-i sultânî budur ki nakl olundu* ifadesi yer almaktadır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), *Tahrir Defterleri* (=TD), nr. 790, s. 13). Ayrıca Trabzon ve Menteşe sancaklarının son tahrirlerine göre hazırlanmış timar icmal defterleriyle derdest defterlerini karşılaştırdığımızda, icmal defterlerindeki haslar çıkarıldıktan sonra zeamet ve timarların bazı kısaltmalarla aynen derdest defterlerine aktarıldığı görülmüştür (Krş. BOA, TD, 613, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TKA), *Derdest defterleri* (=DD), nr. 398; TKA, TD, nr. 275, TKA, DD, nr. 458).

⁴²Mufassal defterlerden gelir biriminin bütünü değil de, icmal defterlerinden parça gelirlerden oluşan timar ünitelerinin esas alınması, icmal defterlerinin timar sistemindeki rolünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

⁴³BOA, TD, nr. 790, s. 2-13; TKA, DD, nr. 395, vr. 2a vd.; nr. 423, vr. 2a vd.; nr. 443, vr. 2a vd.; nr. 445, vr. 2a vd.; nr. 456, vr. 2a vd.; nr. 499, vr. 2a vd.; nr. 502, vr. 2a vd. Bu şekil XVI. yüzyila ait mirimiran icmallerinde görülmektedir. Beylerbeyi icmallerinde timar

defterlerde, timar sahibinin fizikî özelliklerini belirten *resmi* de ismiyle beraber yeralırken⁴⁴, XVIII. yüzyılın sonuna ait defterlerde timar sahibinin sadece ismi vardır⁴⁵. Timar sahibinin kâtiplik, çavuşluk, müteferrikalık gibi bir görevi var ise belirtilmiştir⁴⁶. Bu durumda olanların *resimleri* yazılmamıştır. Timar tasarruf eden kişinin kaydının üzerinde, onun timarını oluşturan hisse sayısını gösteren rakamlar (2, 5, 21 gibi) yer almaktadır⁴⁷. Timar sahibinin berat tarihi genelde gün ve ayıyla birlikte yazılmıştır⁴⁸. Bir zeâmet veya timarın gelirinin tamamı timar olarak tasarrufta ise timar sahiplerini gösterir kayıtların altına *tamam* yazılırak⁴⁹, o timarın bütün gelirlerinin tevcih edildiği belirtilip, yeni tevcihlerin vuku bulmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu işlem XVIII. yüzyıl sonuna ait defterlerde görülmemektedir.

Timar sahibinin baş kalemi başka sancakta ise kaydının altında zikredilmiştir⁵⁰. Bazı timar gelirlerinde yekûn birkaç hisseye bölünmüş olarak kayıtlıdır. Böyle durumlarda kimin hangi hisseyi tasarruf ettiği çizgi ile gösterilmiştir⁵¹. Timar gelirleri has⁵², vakıf⁵³, arpalık⁵⁴ olarak icmal defterinde tashih edildiyse, derdest defterinde de timar kaydına şerh düşülverek timar olarak kullanılmıştır. İçmal defterlerinin hazırlandığı tarihten sonra ortaya çıkan gelir birimleri ise derdest defterlerinin en sonuna, bu gelirlerin hangi şekilde ortaya çıktıktları (*an-mahlül-i mufassal, an-mahhül-i icmäl, bozundu, an-havas, an-mufassal ber-muceb-i tashih*) kaydedilmiştir⁵⁵.

Timar sahibinin eşküncü gönderme mükellefiyeti var ise kaydının altında belirtilmiştir⁵⁶. XVIII. yüzyılda timar gelirlerinin azalması sebebiyle bir kaç timarın

kayıtlarının üzerine daha sonra bu timarı tasarruf eden kişilerin *derdest-i ...* şeklinde bir açıklama ile beraber kaydedildikleri görülmektedir (Bk. BOA, TD, 613, s. 9, 14, 53).

⁴⁴BOA, TD, nr. 790, s. 2-5; TKA, DD, nr. 458, vr. 1b-5a; nr. 476, vr. 2a-3a; nr. 482, vr. 2b-4b; nr. 495, vr. 10b-11a; nr. 524, vr. 5b-7b.

⁴⁵TKA, DD, nr. 390, vr. 1b-44a; nr. 403, vr. 2a-5a; nr. 417, vr. 8a.

⁴⁶TKA, DD, nr. 392, vr. 1b-12a; nr. 476, vr. 1b, 2a, 4b; nr. 495, vr. 4b; nr. 516, vr. 44b, 56a; nr. 458, vr. 2a, 4b.

⁴⁷Bu durum 1069 tarihli derdest defterinde yoktur (Bk. BOA, TD, 790, s. 2-13). XVII. yüzyıl sonlarından itibâren tutulan defterlerde rastlanılmaktadır (Bk. TKA, DD, nr. 403, vr. 3b; nr. 413, 19b-20a; nr. 452, vr. 1b-10b; nr. 476, vr. 9a, 17a; nr. 486, vr. 1b; nr. 511, vr. 11b ; nr. 516, vr. 12b, 56b).

⁴⁸TKA, DD, nr. 390, vr. 1b-44a; nr. 458, vr. 1b-44a.

⁴⁹TKA, DD, nr. 217, vr. 6a; nr. 398, vr. 3a; nr. 458, vr. 1b-5a; nr. 495, vr. 19b; nr. 516, vr. 28b.

⁵⁰TKA, DD, nr. 486, vr. 6a; nr. 392, vr. 43b-44a, 91a; nr. 437, vr. 13a.

⁵¹TKA, DD, nr. 437, vr 3b, 5a, 13b; nr. 495, vr. 4b.

⁵²TKA, DD, nr. 392, vr. 90b; nr. 437, vr. 3b; nr. 476, vr. 4b.

⁵³TKA, DD, nr. 476, vr. 9a; nr. 516, vr. 7b; nr. 217, vr. 34b.

⁵⁴TKA, DD; nr. 516, vr. 45a.

⁵⁵TKA, DD, nr. 390, vr. 43b-44a, nr. 398, vr. 42a-43a; nr. 458, vr. 44a; nr. 432, vr. 32a-33b.

⁵⁶TKA, DD, nr. 392, vr. 79a.

biriktirilerek bir kişiye verildiği sıkça görülmektedir. Böyle bir durum olduğu zaman derdest defterlerindeki timar kayıtlarına şerh düşüldürü⁵⁷. Bunlardan başka, timar gelirinin indirilmesi⁵⁸, tevki tashih⁵⁹ gibi hususlara da defterlerde işaret edildiğini görüyoruz. Timar gelirinin el değiştirmesi durumunda yeni tasarruf sahibinin durumu izah edilerek timarın tahvil tarihi ve deftere kayıt tarihi yazılmıştır. Bunların en altında kaydı deftere geçiren kâtibin parafı (rumuzu) yer almıştır⁶⁰.

Derdest defterleri genellikle sancak esas alınarak hazırlanmıştır⁶¹. Defterlerin başında *defter-i derdest-i livâ-i ...*, veya *fihrist-i nevâhi-i livâ-i ...* başlığı altında defterin içindeki nahiyyeleri sayfa numaraları ile birlikte gösteren bir fihrist bulunmaktadır⁶². Bundan sonra timar ve zeâmetler ya nahiyyelere göre ayrı ayrı verilmiş⁶³ ya da sancağın bütün zeâmetleri defterin baş kısmında verildikten sonra timarlar nahiyyelere göre ayrılarak kaydedilmiştir⁶⁴.

Derdest defterlerinin şimdilik tesbit edebildiğimiz en erken tarihisi 1659 (1069) tarihinde icmal defterinden süretili çıkarılarak kullanılmaya başlanmış olan Alaiye derdest defteridir⁶⁵. Fakat bu defterler yoğun olarak iki seri hâlinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi XVII. yüzyıl sonlarına ait olanlardır⁶⁶. Bu defterler *Atik derdest* diye adlandırılmışlardır⁶⁷. Bu defterlerdeki en erken berat tarihleri 1693-1695 (1105-1106) dir. Ağırlıklı olarak 1708 (1120) lere kadar uzanan beratları muhtevidir. İkinci serisi ise XVIII. yüzyıllarında hazırlanmıştır⁶⁸. Bu defterlere ait en erken berat tarihleri ise 1780-81(1194-1195)lere aittir. 1786 (1200)lara kadar olan timar tevcihleri ağırlıklı olmakla beraber, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar çıkan tevcihât kayıtları vardır⁶⁹.

Derdest defterlerinin hemen hemen tamamı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-1 Kadime Arşivi'nde bulunmaktadır. Birkaç adeti ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu-Tahrir Defterleri tasnifinde yer almaktadır.

⁵⁷TKA, *DD*, nr. 467, vr. 13b; nr. 516, vr. 45b, 62a.

⁵⁸TKA, *DD*, nr. 380, vr. 8a.

⁵⁹TKA, *DD*, nr. 476, vr. 21a; nr. 486, vr. 4a.

⁶⁰TKA, *DD*, nr. 458, vr. 29a, 35b; nr. 467, vr. 13b; nr. 476, vr. 6a; nr. 516, vr. 8a, 9a, 15a.

⁶¹Bk. TKA, *DD*, nr. 451; nr. 399; nr. 438; nr. 431; nr. 463; nr. 379; nr. 456; nr. 490.

⁶²TKA, *DD*, nr. 390, vr. 1a; nr. 437, vr. 1a; nr. 458, vr. 1b; nr. 486, vr. 1a; nr. 495, vr. 1b; nr. 432, vr. 1a.

⁶³TKA, *DD*, nr. 432.

⁶⁴TKA, *DD*, nr. 390; nr. 458.

⁶⁵BOA, *TD*, nr. 790.

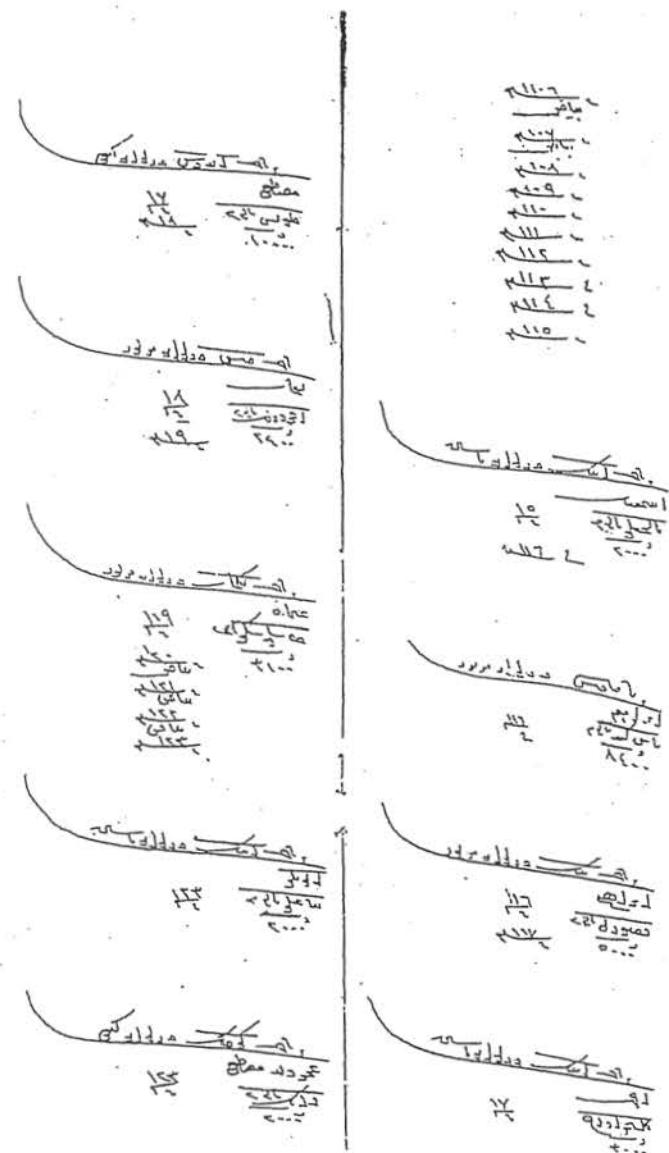
⁶⁶Bk. TKA, *DD*, nr. 407; nr. 418; nr. 421; nr. 458; nr. 476; nr. 482; nr. 495; nr. 516; nr. 519.

⁶⁷TKA, *DD*, nr. 482; nr. 516; nr. 426.

⁶⁸Bk. TKA, *DD*, nr. 390; nr. 392; nr. 403; nr. 413; nr. 417; nr. 437; nr. 452; nr. 460.

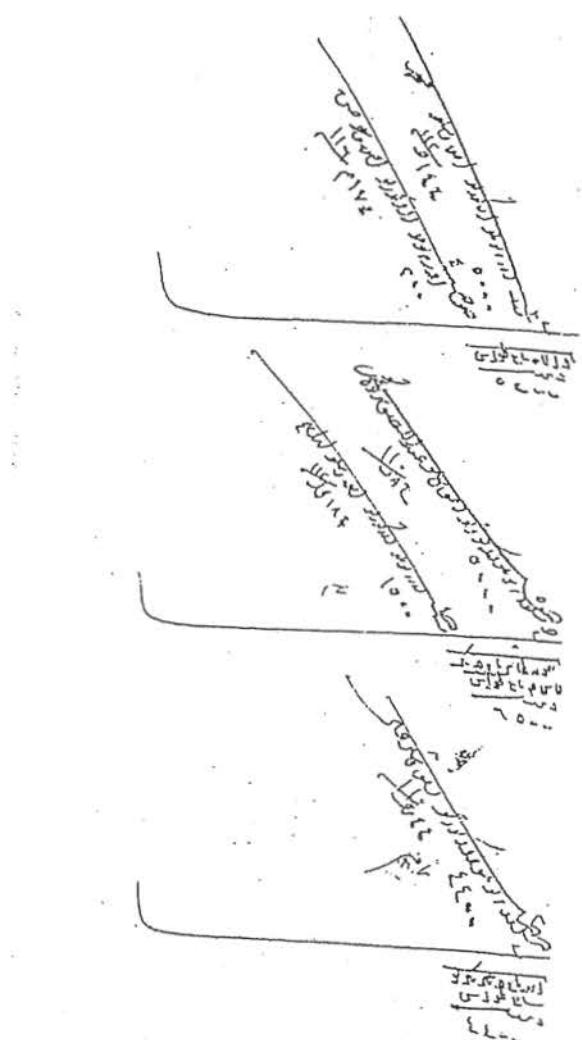
⁶⁹TKA, *DD*, nr. 417, vr 9a; nr. 392, vr. 1b.

Erhan Afyoncu

EK 1. Cebe Defteri Örneği (BOA, TRD, nr.1447,s.2-3).

XVII. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde İki Yeni Defter: Cebe ve Derdest Defterleri

EK 2. XVII. yüzyıl Sonlarına Ait Derdest Defteri Örneği (TKA, DD, nr.458).